

AUDIODESKRYPCJA W EDUKACJI. UCZEŃ WOBEC WIELOZMYŚLOWEGO ODBIORU TEKSTÓW KULTURY

Wprowadzenie

Wizualność w kulturze i sztuce wymaga zaangażowania zmysłu wzroku jako najważniejszego instrumentu percepcji. Dominację odbioru wzrokowego odzwierciedlają pojęcia fundamentalne dla analizy i interpretacji tekstów „filologii oka”: barwa, faktura, linia, perspektywa, plan bliższy, plan dalszy, zarys, kreska, postaci pierwszoplanowe, postaci drugoplanowe¹. Rozpatrując zagadnienia odbioru wizualnego i audialnego podkreśla się prymat problematyki związanej z postrzeganiem świata za pomocą wzroku i skupia uwagę odbiorcy przede wszystkim na doświadczeniu wrażeń percypowanych przez oko.

Ta wszechobecna w kulturze tendencja ogólna, którą antropologia kulturowa określa terminem wzrokocentryzmu, przyznała oku rangę najważniejszego sensorium w procesie poznawania i rozumienia otaczającej nas rzeczywistości². Kultura impulsów, w której funkcjonuje człowiek współczesny, pogłębiła przemożne wrażenie, że jesteśmy nastawieni na odbiór, interpretację i rozumienie obrazu wizualnego³. Sytuację tę potęguje nadmiar obrazów obecnych w naszej kulturze, zawrotne tempo ich przekazywania, pojawiania się i znikania (domena

¹ Aneta Grodecka zestawiała podstawowe pojęcia alfabetu języka plastycznego. Zaliczyła do nich: metryczkę obrazu, temat, kolor, światło i cień, linię, fakturę, kompozycję i przestrzeń – perspektywę. A. Grodecka, *Alfabet języka plastycznego i muzycznego*, „Polonistyka” 2003, nr 5, s. 276.

² Wzrokocentryzm – „(...) kultura zachodnia, w której oko zajmuje naczelne miejsce w hierarchii zmysłów, wzrok stanowi niezbędne narzędzie poznania, a naoczność jest koniecznym warunkiem rozwoju kultury wizualnej, wizualności. / (...) Współcześnie uznaje się prymat oka nad in. narządami percepcji, pogląd ten ma długą tradycję, nie jest to jednak model obowiązujący w kulturze Zachodu od zarania dziejów”. *Popularna encyklopedia mass mediów*, red. J. Skrzypczak, Poznań 1999, s. 277.

³ Teksty audiowizualne wykazują wysoki stopień semiotyzacji. Są komunikatami, w przypadku których „odczytanie” sensu wymaga przywołania odpowiedniego kontekstu. Szerzej o semiotyzacji tekstów audiowizualnych: M. Gołaszewska, *Multimedia – krytyka*

współczesnej kultury wizualnej stała się newsowa szybkość przekazu i kalejdoskopowość tekstów kultury udostępnianych odbiorcy – bardziej widzowi niż człowiekowi epoki Gutenberga)⁴. „Homo legens”, „człowiek czytający”⁵ przegrywa konkurencję z Huizingowym „homo ludens”⁶, człowiekiem

i obrona. Esej o estetycznym statusie nowych mediów, w: *Piękno w sieci. Estetyka a nowe media*, red. K. Wilkoszewska, Kraków 1999, s. 29–45.

⁴ Kultura impulsów to „pojęcie wykorzystane przez Alvina Tofflera do opisu dominującej roli nowych technologii informacyjnych w życiu współczesnych społeczeństw. Oznacza ono nie tylko dominację obrazowania elektronicznego, lecz również charakter komunikatów (fragmentarycznych, nietrwałych, cząstkowych, stanowiących „impulsy informacyjne”) wymagających od odbiorców nieustannego konstruowania i rekonstruowania modelu rzeczywistości. (...) Dawne linearne przekazy, zawierające jasno określone idee i spójne informacje, zastąpione zostały przez informacyjny chaos, kwestionujący jakakolwiek stabilność w zakresie doświadczania rzeczywistości. Występuje przy tym swoiste błędne koło – zagubieni w natłoku impulsów informacyjnych ludzie, w swoim pragnieniu uporządkowania swojej percepcji otaczającego świata, poszukują w tym celu coraz to nowych informacji, co prowadzi jedynie do kolejnego zwiększenia szybkości i liczby przekazów”. Tamże, s. 274.

Zagadnienie wpływu sieci na kulturę i społeczeństwo omówili: N. Bolz, *Rozstanie z galaktyką Gutenberga*, przeł. K. Krzemieniowa, w: *Po kinie?... Audiowizualność w epoce przekazników elektronicznych*, wybór i oprac. A. Gwóźdź, Kraków 1994; M. Castells, *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, przekł. T. Hornowski, Poznań 2003; *Humanista w cyberprzestrzeni*, red. W. Godzic, Kraków 1999; *Internet – fenomen społeczeństwa informacyjnego*, red. T. Zasepa, Częstochowa 2001; Ch. Jonscher, *Życie okablowane. Kim jesteśmy w epoce przekazu cyfrowego?*, przekł. L. Niedzielski, Warszawa 2001; N. Negroponte, *Cyfrowe życie. Jak się odnaleźć w świecie komputerów*, przekł. M. Łakomy, Warszawa 1997; *Oblicza Internetu. Internet w przestrzeni komunikacyjnej XXI wieku*, red. M. Sokółowski, Elbląg 2006; M. Sieńko, *Człowiek w pajęczynie – Internet jako zjawisko kulturowe*, Warszawa 2002; *Widzieć, myśleć, być. Technologie mediów*, red. A. Gwóźdź, Kraków 2001.

⁵ O funkcjonowaniu pojęcia „homo legens” w języku polskim: A. Jawór, *Homo scribens i homo legens w polskim słownictwie i frazeologii*, Katowice 2008.

W tekście *Pożegnanie człowieka czytającego* Edwin Bendyk zdefiniował na nowo to pojęcie w perspektywie transformacji kultury współczesnej: „homo legens, człowiek czytający, zwany także czytelnikiem – gatunek zagrożony, ofiara paktu na rzecz nieczytania”. Cyt. za: E. Bendyk, *Pożegnanie człowieka czytającego*, www.polityka.pl/.../1528679,1,czytelnik-gatunek-zagrozony.read (10 lipca 2012).

⁶ *Homo ludens* – termin łaciński, który w dosłownym tłumaczeniu znaczy „człowiek bawiący się”, jest określeniem ludycznej koncepcji człowieka, która została sformułowana przez Johana Huizingę. Zob. J. Huizinga, *Homo ludens. Zabawa jako źródło kultury*, przeł. M. Kurecka i W. Wirpsza, Warszawa 1985. „Ta ostatnia książka, choć opublikowana w 1938 roku, do dziś fascynuje historyków i filozofów kultury świeżością i odkrywczością spojrzenia, czego dowodem jest nowa dziedzina badawcza zainicjowana pod koniec XX wieku: ludologia. Autor wskazuje na grę-zabawę jako element kultury konstytutywny dla wielu jej dziedzin. Zabawa nie jest tu zwykłą rozrywką, lecz współzawodnictwem,

bawiącym się, dla którego podstawową sferą poszukiwań odbiorczych jest kultura obrazu, a coraz częściej tylko kultura obrazkowa⁷. Anna Ślósarz zwróciła uwagę, że w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości współczesnych mass mediów i multimediiów

bezpośredni odbiór przekazu kultury coraz częściej bywa zastąpiony za pośrednictwem. Również w świadomości współczesnego ucznia tekst literacki także funkcjonuje jako remediaryzowany zapis, elementy przywołań, obiekty rozważań bowiem znane są z telewizji, kawiarenek internetowych, muzyki rockowej itp. Zmienia to sytuację dydaktyczną, podobnie jak charakterystyczne dla współczesnej kultury odejście od linearności przekazu, logiczności wynikania, dekontekstualizacja, rekontekstualizacja, rodzaj kultury fragmentu i dystans wobec tradycji. Gregory Ulmer zauważył już w latach osiemdziesiątych XX wieku, że szkoła wieku „post-drukowanego” powinna uwzględnić modele komunikacyjne technologii elektronicznej⁸.

W konsekwencji tak sprofilowanych postaw odbiorczych wzrokocentryzm uczynił z doświadczenia zmysłowego oka podstawę poznania i rozumienia tekstów kultury, nadając analizie i interpretacji obrazu wizualnego wysoką rangę. R. Both na pytanie „Czym jest wzrokocentryzm?”, odpowiedział: „... To uznanie,

rywalizacją, która z czasem przybrała instytucjonalne formy. Huizinga wynajduje nowe słowo *ludiek* na oznaczenie niuansów tego *ludycznego* charakteru ludzkiej kultury. Nie twierdzi, że kultura jest wprost *zabawą*, lecz w subtelny sposób wywodzi z *ludycznych* poczynań człowieka najrozmaitsze zjawiska kulturowe – od wojny i prawa po naukę, poezję i sztukę. *Ludyczność* współokreśla kształt dzieła stworzonego przez homo faber⁹.
Za: www.inbook.pl/.../ksiazka-homo-ludens-zabawa-jako-zrodlo-kultury-johan-huizinga.

⁷ Szerzej: W. Godzic, *Oglądanie i inne przyjemności kultury popularnej*, Kraków 1996; M. Hendrykowski, *Język ruchomych obrazów*, Poznań 1999; M. Hopfinger, *Kultura audiowizualna u progu XXI wieku*, Warszawa 1997; R. W. Kluszczyński, *Film – video – multimedia. Sztuka ruchomego obrazu w dobie elektronicznej*, Warszawa 1999; A. Książek-Szczepanikowa, *Ekranowy czytelnik – wyzwanie dla polonisty*, Szczecin 1996.

⁸ A. Ślósarz, *Szkolna interpretacja w dobie mass mediów i multimediiów*, w: *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia at Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia I*. Folia 71., red. M. Jędrychowska, M. Sienko, J. Waligóra, Kraków 2010, s. 224-225.

Problematykę modeli komunikacyjnych typowych dla kultury elektronicznej w nowoczesnej dydaktyce prezentują m.in.: J. Bednarek, *Media w nauczaniu*, Warszawa 2002; J. Bednarek, *Multimedia w kształceniu*, Warszawa 2006; *Edukacja medialna w społeczeństwie informacyjnym*, red. S. Juszczak, Toruń 2003; B. Siemieniecki, *Technologia informacyjna w polskiej szkole*, Toruń 2003; A. Ślósarz, *Media w służbie polonisty*, Kraków 2008; K. Wenta, *Metodyka wykorzystania technologii informacyjnej w edukacji medialnej*, w: J. Gajda S. Juszczak, B. Siemieniecki, K. Wenta, *Edukacja medialna*, Toruń 2004; M. Wobalis, *Multimedia w nauczaniu polonistycznym*, Poznań 2011.

że prawdziwe jest to, co zobaczymy, a nie co usłyszymy – zobaczyć znaczy uwierzyć⁹. Wzrokocentryzm ustanowił „filologię oka” podstawową domeną odbioru tekstów artystycznych. Oznacza to upodrzedzenie „filologii ucha” jako alternatywy w procesie poznania i rozumienia świata obrazów.

Transgresją poza wzrokocentryzm stała się wielozmysłowość, w której poznanie polega na równorzędnym uaktywnieniu pozostałych zmysłów jako ważnych sensorów. Słuch, dotyk, węch, smak zyskały status równie istotnych kategorii percepcji otaczającej rzeczywistości, wprowadzając odbiorcę w sposób bardziej intensywny niż w epokach wcześniejszych w sferę wielorakich doświadczeń artystycznych. Wielozmysłowość jest pojęciem zakorzenionym w tradycji filozofii i sztuki, jednak to współczesna kultura generuje zupełnie nowe możliwości. Jako coraz bardziej popularna kategoria literaturoznawcza i antropologiczno-kulturowa polisensoryczność otworzyła człowieka współczesnego, wg Anny Boleckiej „stojącego przed obrazami, dziełami mistrzów”, na oddziaływanie zróżnicowanych bodźców kulturowych. Znaczące dla filologii wielu zmysłów pojęcia: immersja, taktylizm, tematyczność, słowa rzeźbiarskie, somatetyka, kompensacja zmysłowa, eurytmia, synestezja, fokalizacja zmysłowa wprowadzają współczesnego odbiorcę w sferę zupełnie nowych zjawisk percepcyjnych. Polisensoryczność odbioru tekstów kultury stała się procesem realnym dzięki nowym mediom, które umożliwiają technologiczne zapośredniczenia innych wrażeń zmysłowych – haptycznych (związanych z komunikowaniem się za pomocą zmysłu dotyku), kinestetycznych¹⁰ czy olfaktorycznych (odczuwalnych węchem).

Audiodeskrypcja: ustalenia podstawowe

Frapującą podróż poznawczą poza granice zakreślone przez wzrokocentryzm umożliwia audiodeskrypcja. Jest to technika wspomagająca procesy poznawcze osób z deficytami sensorycznymi wzroku, której koncepcja powstała w Stanach Zjednoczonych w latach 70-tych XX wieku. Pierwsze opracowanie tekstu kultury z audiodeskrypcją przygotowali Margaret i Cody Pfanstiehl: dziś uznaje się ich za twórców audiodeskrypcji. W Polsce to Barbara Szymańska opisała pionierskie działania małżeństwa Pfanstiehlów i historię upowszechnienia ich osiągnięcia. W pracy tej badaczki czytamy:

⁹ Cyt. za: www.mediologia.pl/Internet.

¹⁰ Zmysł kinestetyczny, kinestezja, biologiczna zdolność oceny wzajemnego ułożenia i ruchu części ciała na podstawie znajomości schematu własnego ciała, zakodowanego w asocjacyjnych czuciowych obszarach kory mózgu. Cyt za: encyklopedia.pwn.pl/haslo/4001908/zmysl-kinestetyczny.html.

System audiodeskrypcji uruchomiono w 1981 roku, w Stanach Zjednoczonych w waszyngtońskim teatrze Arena Stage. Przy pomocy istniejącego już w nim sprzętu wzmacniającego dźwięk, a tym samym umożliwiającego jego odbiór osobom niedosłyszącym, niewidoma od dziecka Margaret Pfanstiehl i jej mąż, opracowali i wdrożyli pierwszy na świecie system narracji opisowej dla niewidomych, nazwany później audiodeskrypcją. W połowie lat osiemdziesiątych idea audiodeskrypcji przebyła drogę przez Atlantyk trafiając na kontynent europejski i scenę małego, brytyjskiego teatru *Robin Hood* w mieście Averham, Nottinghamshire. Jeden z mecenasów teatru, sugerując się tym, jak wiele korzyści przynoszą dodatkowe komentarze, zachęcił Królewski Teatr w Windsor, do rozpowszechnienia audiodeskrypcji na większą skalę. Dzięki zastosowaniu miniaturowych odbiorników z słuchawką, podobnych do tych, jakie stosuje się przy tłumaczeniach symultanicznych, widzowie teatralni w przerwach pomiędzy dialogami mogli usłyszeć dodatkowy opis słowny scen¹¹.

Obecnie z audiodeskrypcji korzystają osoby niewidzące i słabowidzące m.in. we Francji, Niemczech, Włoszech, Hiszpanii, Portugalii, Belgii, Holandii, Czechach, Finlandii, Szwecji, na Litwie. Od 2006 roku jest dostępna w Polsce¹².

Termin audiodeskrypcja oznacza technikę narracyjną, która pozwala na przekaz treści wizualnych osobom niewidomym lub słabo widzącym poprzez wykorzystanie specjalnie przygotowanych opisów werbalnych. Obraz zostaje odzwierciedlony w słowach w taki sposób, aby ludzie niewidomi lub ze znaczącą dysfunkcją wzroku uzyskali możliwość aktywnego funkcjonowania w przestrzeni przekazu wizualnego – w przestrzeni niedostępnej dotychczas dla odbiorców z deficytami sensorycznymi. Wzrokocentryzm powodował wykluczenie tej grupy odbiorców z aktywnej percepcji wizualnej, natomiast audiodeskrypcja stwarza możliwości udziału w odbiorze artystycznym tekstów kultury obrazu. Barbara Szymańska pisała, że wprawdzie nie każdy może zmysłowo „dotknąć barwę, usłyszeć perspektywę i zobaczyć obraz”¹³, ale należy podejmować wszelkie działania alternatywne, które niemożliwe uczynią możliwym.

Na płaszczyźnie działań praktycznych audiodeskrypcja polega na wprowadzeniu szczegółowego komentarza słownego w ścieżkę dźwiękową tekstu kultury, zazwyczaj filmu, przedstawienia teatralnego czy ekspozycji wizualnej z zakresu sztuk plastycznych.

Opis werbalny pojawia się w przerwach partii dialogowych, jego zadaniem jest prezentacja tego, co rozgrywa się na ekranie kinowym czy telewizyj-

¹¹ B. Szymańska, *Audiodeskrypcja. „Obraz słowem malowany”*, na stronie: www.audiodeskrypcja.pl.

¹² Dane za: www.audiodeskrypcja.pl/aboutUs.html.

¹³ B. Szymańska, *Audiodeskrypcja...*, dz. cyt.

nym, na scenie, w przestrzeni konkretnej instytucji kulturalnej czy podczas imprezy sportowej. Audiodeskrypcja umożliwia widzowi zrozumienie wizualnej warstwy obrazu, zatem przekład obrazu na słowa powinien uwzględniać podstawowe informacje o miejscu i czasie akcji (ich ewentualnych zmianach), o sekwencji zdarzeń, postaciach¹⁴, scenografii, grze aktorów, kostiumach, o nietypowych dźwiękach oraz efektach dźwiękowych, które trudno jest rozpoznać, o czołówce i napisach końcowych oraz innych widocznych podczas oglądania znakach, napisach i symbolach, które znacząco wpływają na ostateczną interpretację fabuły przez widza¹⁵.

Postacią kluczową dla realizacji audiodeskryptowanych tekstów kultury jest audiodeskryptor – jego zadaniem jest stworzenie wiarygodnego opisu percypowanego obrazu. Przygotowany przez audiodeskryptora skrypt odzwierciedla kluczowe elementy oglądanej rzeczywistości: to finezyjny i oszczędny w środkach wyrazu przekład obrazów na słowa. Joel Snyder, jeden z pierwszych deskryptorów i twórcy pionierskiego pokazu *And A Star To Steer Her By* w waszyngtońskim National Air and Space Museum w Smithsonian Institution – jednej z najważniejszych instytucji kulturalnych Waszyngtonu¹⁶ – przyrównał audiodeskrypcję do japońskiego haiku. Tę perfekcyjną formę wypowiedzi poetyckiej znamionuje lapidarność wypowiedzi i precyzja doboru słów. Agnieszka Żuławska-Umeda napisała, że „każdy wiersz haiku jest obrazkiem - szkicem, który notuje aktualny stan jakiegoś wycinka świata w sposób najpełniejszy, ponieważ oddaje jego barwę, muzykę, zapach i całą otaczającą go atmosferę, działającą na uczucia poety i czytelnika”¹⁷. Barbara Szymańska dostrzegła podobieństwa pomiędzy haiku i audiodeskrypcją, która „malując obraz słowem, nie tylko przekazuje ogromny ładunek uczuć i wrażeń, ale staje się także budowaniem uważniejszego bycia tu i teraz”¹⁸. A w *Standardach tworzenia audiodeskrypcji do produkcji audiowizualnych* B. Szymańska i T. Strzyński wskazali kolejne „miejsca wspólne”: „Estetyczny minimalizm, precyzja, zwięzłość i wielka oszczędność słów sprawia, że każdy tekst haiku jest obrazkiem, który odzwierciedla aktualny stan wycinka świata. Podobnie audiodeskrypcja za pomocą krótkich fraz,

¹⁴ Do najważniejszych informacji deskryptowanych w przypadku opisu werbalnego postaci należą: wiek, ubiór, wygląd (cechy fizyczne, mimika twarzy, gestykulacja) oraz pochodzenie etniczne (jeżeli ma znaczenie dla rozwoju fabuły).

¹⁵ A. Grodecka, A. Podemska-Kaluża, *Wielozmysłowość. Filozofia i dydaktyka*, Poznań 2012, s. 181.

¹⁶ Informacja z biogramu *Audio Description Associates: About Joel Snyder, Ph.D.*, który jest dostępny na stronie: www.audiodescribe.com > About.

¹⁷ A. Żuławska-Umeda, *Wstęp*, w: *Haiku*, tłum. A. Żuławska-Umeda, Wrocław 1982. Fragment dostępny na stronie: www.goodreads.com > Asian Literature > Japanese Literature

¹⁸ Cytat przytaczam za: audiodeskrypcja.pl/obrazSlowemMalowany.html.

pojedynczych, barwnych i obrazowych słów przedstawia istotne treści wizualne niezbędne do zrozumienia obrazu”¹⁹.

Audiodeskrypcja, która coraz częściej jest wykorzystywana w teatrze, w placówkach muzealnych, w salonach wystawienniczych, w galeriach sztuki, podczas imprez sportowych i widowisk plenerowych, wprowadza odbiorców z deficytami wzroku w sferę doświadczeń, z której zostali wykluczeni przez dysfunkcję. W ten sposób osoby niewidzące lub słabo widzące zyskują dostęp do treści, które kształtują wizualną warstwę obrazu. W Polsce audiodeskrypcja jest stosunkowo nową strategią odbiorczą. Wydarzeniem pionierskim dla upowszechniania tekstów kultury z wykorzystaniem audiodeskrypcji w Polsce stał się seans kinowy pełnometrażowego filmu *Statyści* Michała Kwiecińskiego w Kinie „Pokój” w Białymstoku, który miał miejsce 27 listopada 2006 roku²⁰. Szereg działań na rzecz rozwoju tej nowatorskiej techniki podejmuje Fundacja Audiodeskrypcja z Białegostoku. Jej prezesi, Barbara Szymańska i Tomasz Strzyński, uznawani są za popularyzatorów tej techniki wspomagającej formy rzeczywistego uczestnictwa osób z deficytami sensorycznymi oka w kulturze obrazu.

Zasadniczym celem obecności audiodeskrypcji w odbiorze artystycznym jest wsparcie czynności poznawczych osób z dysfunkcjami percepcji wzrokowej. Dzięki precyzyjnemu opisowi werbalnemu odbiorca z deficytami sensorycznymi wzroku zyskuje możliwość aktywnego doświadczania fragmentu rzeczywistości dotychczas niedostępnego poznawczo. W audiodeskrypcji obraz zostaje wyrażony werbalnie tak, aby słowo najlepiej oddało treść wizualną. Osoba niedowidząca ma odnieść wrażenie, że postrzega wzrokowo dany przedmiot, obiekt czy inny element rzeczywistości wizualnej. W praktyce oznacza to, że podczas audiodeskrypcji słowo „przemawia” w zastępstwie obrazu, a obraz zyskuje sferę oddziaływania zmysłowego poprzez werbalizację doświadczenia odbiorczego. Godnym uwagi jest fakt, że audiodeskrypcja stanowi sposób czytania bez uruchomienia kontekstów. Jej zadanie polega na wiernym zrekapitulowaniu planu zdarzeń bądź na wiernym opisie przedmiotu obrazowania. Specjaliści od audiodeskrypcji zwracają uwagę na trzy podstawowe warunki skutecznego zastosowania tej techniki wspomagającej. Te „trzy złote reguły do opisu” brzmią następująco:

1. Opisz, co widzisz.
2. Nie podawaj subiektywnej wersji tego, co widzisz.
3. Nigdy nie opisuj znanych dźwięków, dialogu albo komentarza²¹.

¹⁹ B. Szymańska, T. Strzyński, *Standardy tworzenia audiodeskrypcji do produkcji audiowizualnych*, Białystok 2010, s. 22.

²⁰ B. Szymańska, *Audiodeskrypcja „Obraz słowem malowany”*, www.audiodeskrypcje.pl

²¹ Cyt. za: www.audiodeskrypcje.pl.

Dynamiczny rozwój współczesnych technologii informacyjnych i informatycznych w poważnym stopniu przyczynił się do intensyfikacji prac nad techniką audiodeskrypcji. W dobie ipadów i iphonów, audiobooków i e-booków audiodeskrypcja staje się jednym z podstawowych narzędzi udostępniania treści wizualnych osobom niewidzącym lub słabo widzącym. Metoda ta kreatywnie kształtuje kontakt tej grupy odbiorców z tekstami kultury wizualnej. Audiodeskrypcja jest znakiem MacLuhanowskiej epoki człowieka elektronicznego. Jako efektywne narzędzie wspomagające odbiór artystyczny symbolizuje dynamiczne zmiany technik przekazu, dzięki którym osoby niewidzące i niedowidzące mogą „przeżyć film słuchem”²². Ten nowoczesny transfer treści kulturowych bazuje na założeniu, że dotarcie do warstwy wizualnej przekazu oznacza audialność doświadczenia komunikatu artystycznego.

Audiodeskrypcja w edukacji

Miejsce audiodeskrypcji w kulturze najnowszej określa jej obecność we współczesnej edukacji. Nie bez znaczenia dla zainteresowania polskiej szkoły audiodeskrypcją jest też coraz bardziej widoczna indywidualizacja nauczania uczniów z różnymi dysfunkcjami. Wspieranie uczniów z różnorodnymi deficytami stanowi immanentną część procesów nauczania-uczenia się na różnych poziomach edukacji. Audiodeskrypcja znajduje się w sferze szczególnie zainteresowania dydaktyki języka polskiego ze względu na integracyjny charakter edukacji polonistycznej. Szkolna polonistyka, która poszukuje coraz to bardziej efektywnych instrumentów aktywizacji ucznia z deficytami sensorycznymi, „zaabsorbowała” audiodeskrypcję jako środek dydaktyczny, który pomaga budować sferę pogłębionego dialogu z uczniem słabowidzącym. Wprawdzie obecnie technice tej przyznaje się status pomocniczy, ale ekspansywność audiodeskrypcji we współczesnej kulturze pozwala prognozować, iż w niedalekiej przyszłości zyska ona rangę jednego z podstawowych instrumentów kształtowania świadomości odbiorczej uczniów z dysfunkcjami wzroku.

Z jakimi audiodeskryptowanymi tekstami kultury ma szansę zetknąć się współczesny uczeń? Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na propozycje filmowe i teatralne. Stosunkowo szybko bowiem po premierze pierwszego filmu z audiodeskrypcją w wersji dla dorosłych pojawiły się propozycje przygotowane z myślą o dziecku. Wśród pierwszych filmów z audiodeskrypcją dla młodego odbiorcy warto wymienić kinowy bestseller *Epoka Lodowcowa 2* czy filmy pokazywane na Festiwalu Polskich Filmów Fabularnych w Gdyni. Była to

²² Określenie zostało zaczerpnięte z tekstu M. Kolińskiej-Dąbrowskiej, *Telewizja oglądana uszami*, http://wyborcza.pl/1,90539,12803983,Telewizja_ogladana_uszami.html.

animacja filmu *Piotruś i Wilk* (2006) w reżyserii Suzie Templeton, *Nigdy nie mów nigdy* w reżyserii Wojtka Pacyny oraz *Rodzina Leśniewskich* w reżyserii Janusza Łęskiego²³. Obok domeny X Muzy audiodeskrypcja zaistniała w przestrzeni Melpomeny – patronki teatru: pierwszym spektaklem dla dzieci, podczas realizacji którego uaktywniono audiodeskrypcję, była sztuka *Jest królik na księżycu* w Białostockim Teatrze Lalek²⁴, której premiera miała miejsce 14 listopada 2007.

Audiodeskrypcja, jeszcze niedawno uznawana za technikę pionierską, teraz upowszechnia się coraz bardziej dynamicznie. Świadectwem „ekspansji” jest bogata oferta bajek dla dzieci niewidzących na kanałach tematycznych MiniMini+ i teleTOON+, które jako pierwsze w Polsce zaczęły regularnie emitować audycje z audiodeskrypcją. Wśród licznych inicjatyw kulturotwórczych sprofilowanych dla dzieci i młodzieży jako docelowej grupy odbiorczej warto odnotować prowadzony od 2008 roku Projekt *Kino Poza Ciszą i Ciemnością* Fundacji Dzieciom „Zdążyć z Pomocą”. Projekt *Kino Poza Ciszą i Ciemnością* to ogólnopolski cykl pokazów tekstów kultury z audiodeskrypcją, przede wszystkim odwołującym się do takich dziedzin kulturowej aktywności człowieka jak kino, teatr i wystawiennictwo muzealne. Projekt ten jest pierwszym tego typu w Polsce kompleksowym przedsięwzięciem, które służy wszechstronnej popularyzacji kultury i sztuki wizualnej wśród osób z niepełnosprawnościami sensorycznymi. W ramach projektu przygotowano audiodeskrypcję do kilkunastu tytułów polskich filmów i spektakli oraz wystaw artystycznych i historycznych.

W perspektywie edukacyjnej godne uwagi są audiodeskrypcje wykorzystywane w obiektach muzealnych, których głównym odbiorcą docelowym jest uczeń. Wśród wzorcowych realizacji warto przywołać projekt edukacyjny *5 zmysłów. Audiodeskrypcja*, który był realizowany przez Muzeum Narodowe w Poznaniu²⁵ oraz wzorcową audiodeskrypcję przygotowaną dla Panoramy Raclawickiej, czyli ekspozycji Oddziału Muzeum Narodowego we Wrocławiu²⁶.

²³ Informacje o działaniach popularyzujących projekcje filmów z audiodeskrypcją na Festiwalu Polskich Filmów Fabularnych zawiera notatka: 34. FPFF. Pokazy z audiodeskrypcją – Stopklatka.pl, stopklatka.pl › Aktualności › Wiadomości.

²⁴ Zob. audiodeskrypcja.pl/krolikNaKsiezycu.html.

²⁵ Dokładny opis projektu: *5 zmysłów. Audiodeskrypcja*, Katalog wystawy w Muzeum Narodowym w Poznaniu (współorganizatorzy Stowarzyszenie Edukacyjne MCA i More Than One Production), oprac. E. Drązkowska, M. Szelaż, Poznań 2011 oraz na stronie: www.5zmyslow.pl.

²⁶ Opis projektu: www.audiodeskrypcja.org.pl.

Zob. też projekt *Panorama Raclawicka malowana słowami dla niewidomych*: M. Karbowski, *Panorama Raclawicka malowana słowami dla niewidomych*, „Gazeta Wyborcza”. Cały tekst: wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,35771,8139452,Panorama_Raclawicka_malowana_slowami_dla_niewidomych.html.

Na szczególną uwagę zasługują trzy realizacje z audiodeskrypcją dla dzieci i młodzieży w obiektach muzealnych: Muzeum Powstania Warszawskiego²⁷, w dwóch salach w Zamku Królewskim (są to: Pokój Marmurowy i Sala Tronowa w Apartamencie Wielkim²⁸) i Muzeum Rzeźby im. Xawerego Dunikowskiego w warszawskiej Królikarni (Muzeum Narodowe w Warszawie)²⁹.

Powyższe przywołania wskazują, że polisensoryczność jest obecna w nowoczesnej edukacji, a uczeń styka się z audiodeskrypcją w kulturze dnia codziennego. Również w dydaktyce języka polskiego funkcjonuje już szereg tekstów kultury, które kształtują sferę wielozmysłowego odbioru tekstów kultury przez współczesnego ucznia. Wśród propozycji dla refleksyjnego polonisty wyróżnia się cykl audycji radiowych *Obrazy słowem malowane. Radiowe spotkania z audiodeskrypcją sztuk plastycznych, nie tylko dla najmłodszych*³⁰, który został wyemitowany w 2011 roku, początkowo na antenie Polskiego Radia Białystok³⁰.

Obrazy słowem malowane to 12 audycji radiowych z audiodeskrypcją oraz dotykową paletą barw, wykorzystującą powiązania między widzianym kolorem a odczuwalną fakturą. Cykl prezentuje znaczące dla historii sztuki artefakty od czasów prehistorycznych do współczesności:

1. Sztuka prehistoryczna – audiodeskrypcja malowidła: *Bizon ugodzony dzidą*
2. Sztuka starożytnego Egiptu – audiodeskrypcja bas-reliefu: *Hatszepsut – Faraon*
3. Sztuka starożytnej Grecji – audiodeskrypcja rzeźby: *Doryforos – Poliklet*
4. Sztuka wczesnochrześcijańska – audiodeskrypcja ikony: *Chrystus Pantokrator – Teofan z Krety*
5. Sztuka średniowiecza – audiodeskrypcja witrażu: *Rozeta płn. transeptu katedry w Chartres*
6. Renesans – audiodeskrypcja obrazu: *Mona Lisa – Leonardo da Vinci*
7. Barok – audiodeskrypcja obrazu: *Powrót syna marnotrawnego – Rembrandt van Rijn*

²⁷ Więcej o opcji zwiedzania Muzeum Powstania Warszawskiego z audiodeskrypcją na: www.mmwarszawa.pl.

²⁸ Źródło: www.zamek-krolewski.pl.

²⁹ Pliki z wirtualnej galerii z opisami dzieł sztuki można pozyskać na nośnik (np. odtwarzacz mp3) i odsłuchać w domu lub podczas samodzielnego zwiedzania w Muzeum. Są one dostępne na stronie: www.cyfrowe.mnw.art.pl.

³⁰ Informacje szczegółowe: www.audiodeskrypcja.org.pl. „Cykl audycji został zrealizowany przez Fundację Audiodeskrypcja w partnerstwie ze Stowarzyszeniem Edukacji Kulturalnej „WIDOK”. Wyprodukowano go i wyemitowano w roku 2011. Projekt uzyskał dofinansowanie ze środków Programu Operacyjnego Fundusz Inicjatyw Obywatelskich. (...) Audycję prowadziły: Joanna Sikora i Barbara Szymańska”.

8. Klasycyzm – audiodeskrypcja obrazu: *Przysięga Horacjuszy* – Jacques-Louis David
9. Romantyzm – audiodeskrypcja obrazu: *Opactwo w dębowym lesie* – Caspar David Friedrich
10. Impresjonizm – audiodeskrypcja obrazu: *Impresja, wschód słońca* – Claude Monet
11. Kubizm – audiodeskrypcja obrazu: *Panny z Avignon* – Pablo Picasso
12. Dadaizm – audiodeskrypcja Ready-made: *Fontanna* – Marcel Duchamp

Obrazy słowem malowane jako innowacyjny projekt edukacyjny prezentują teksty kultury z kolejnych epok i nurtów artystycznych na przestrzeni dziejów ludzkości: różne teksty kultury sztuk plastycznych wprowadzają ucznia w różne kręgi kulturowe, o kluczowym znaczeniu dla rozwoju naszej cywilizacji. Dla kompetentnego szkolnego polonisty to historia sztuki pokazana na reprezentatywnych przykładach, zróżnicowanych również formalnie, ponieważ oprócz płócien wielkich mistrzów (Leonardo da Vinci, Rembrandt van Rijn, Claude Monet, Pablo Picasso) zostają przywołane: prehistoryczne malowidło, staroegipski bas-relief, starożytna grecka rzeźba, wczesnochrześcijańska kretańska ikona, średniowieczny witraż z katedry w Chartres (rozeta płn. transeptu katedry) i ready-made *Fontanna* Marcela Duchampa.

Szkolny polonista może skorzystać z systematycznie powiększającej się audiodeskryptowanej filmoteki, w której znajdzie tak znaczące pozycje rodzimej kinematografii jak:

- *Katyń* w reżyserii Andrzeja Wajdy (2007)
- *Jasminum* w reżyserii Jana Jakuba Kolskiego (2006)
- *Biała sukienka* Michała Kwiecińskiego (2003) i *Noc Świętego Mikołaja* w reżyserii Janusza Kondratiuka (2000) z cyklu *Święta polskie*
- odcinki serialu *Tajemnica twierdzy szyfrów* w reżyserii Adka Drabińskiego (2007)
- *Magiczne Drzewo* w reżyserii Andrzeja Maleszki (2003–2006).

Lista ta jest systematycznie wzbogacana o nowe tytuły.

Niezwykle interesującym poznawczo i formalnie polskim filmem z audiodeskrypcją jest *Len* w reżyserii Joanny Jasińskiej-Koronkiewicz (2005)³¹. To krót-

³¹ Producent i dystrybutor TV Studio Filmów Animowanych Sp. z o.o. w Poznaniu.

Reportaż filmowy z przebiegu warsztatów filmowo-plastycznych, realizowanych w ramach projektu *Słowa zakłęte w obrazie, czyli o tym, jak tworzy się film* przez Fundację Audiodeskrypcja w partnerstwie z Galerią im. Słędzińskich w Białymstoku. Podczas warsztatów dzieci niewidome, słabowidzące i widzące z grupy BINGO stworzyły

ka forma filmowa stworzona techniką animacji malarskiej, która powstała specjalnie z myślą o młodym odbiorcy. Miłośnicy klasyki literatury dla dzieci i młodzieży szybko dostrzegą, że jest to ekranizacja baśni Hansa Christiana Andersena o tym samym tytule. Tekst literacki, funkcjonujący w świadomości ucznia klasy czwartej szkoły podstawowej jako lektura szkolna, zyskał zupełnie nowe odczytanie, które sytuuje ten tekst kultury w kręgu edukacji wielozmysłowej³². Unikatowy film Joanny Jasińskiej-Koronkiewicz warto analizować i interpretować na lekcjach polskiego, korzystając z dodatkowych materiałów wizualnych, zamieszczonych w pierwszej w Polsce wirtualnej galerii z audiodeskrypcją. Galeria ta jest ekspozycją on-line m.in. wypukłych ilustracji do filmowego *Lnu*³³, co może dodatkowo inspirować młodego odbiorcę do poznawania świata polisensorycznie. Dzięki tym działaniom animacja Joanny Jasińskiej-Koronkiewicz stała się jedną z nielicznych produkcji, która motywuje uczniów z deficytami sensorycznymi do autentycznej podróży przez rzeczywistość wieloznakową.

Audiodeskrypcja przejawem edukacji progresywnej

Rozwijanie odbioru wielozmysłowego poprzez lekturę audiodeskryptowanych tekstów kultury niesie wielorakie korzyści edukacyjne dla współczesnej dydaktyki. Przede wszystkim audiodeskrypcja to ważny instrument socjalizacji. Dziś stanowi jedną z podstawowych form integracji. Umożliwia efektywny udział uczniów niepełnosprawnych w procesach odbioru artystycznego i zapewnia im dostęp do dóbr kultury. Wykorzystanie audiodeskrypcji jako techniki wspomagającej i intensyfikującej procesy poznawcze jest promowaniem postaw aktywizujących i włączających przedstawicieli młodego pokolenia w główne nurty życia naszego kraju. Im szybciej to nastąpi, tym bardziej znamienne cele edukacyjne zostaną osiągnięte. Oczywiście, nie bez znaczenia jest otwarta postawa kompetentnego i refleksyjnego nauczyciela polonisty, którego zadaniem powinno być tworzenie warunków do pełnego uczestnictwa uczniów z deficytami sensorycznymi w odbiorze tekstów kultury wizualnej.

Jeszcze niedawno dla ucznia niewidzącego odbiór filmu bez audiodeskrypcji był percepcyjnym wyzwaniem. Dla nauczyciela takim wyzwaniem stawała się późniejsza rozmowa o filmie: szkolny polonista doświadczał niemożności kreowania przestrzeni dialogu edukacyjnego. Nawet indywidualizacja procesu

wypukłe ilustracje i audiodeskrypcję do filmu *Len*. Więcej o projekcie na stronie: www.audiodeskrypcja.org.pl.

³² Szerzej o tym przykładzie audiodeskrypcji w tekście: A. Podemska-Kałuza, *O sposobach kształtowania emocji w filmie audiodeskrybowanym (na przykładzie „Lnu” Joanny Jasińskiej-Koronkiewicz)*, „Polonistyka” 2014, nr 4, s. 31–34.

³³ Zob.: www.audiodeskrypcja.org.pl.

nauczania – uczenia się nie znosiła tej bariery odbiorczej. Wprowadzenie audiodeskrypcji było początkiem nowej podróży po świecie znaków, zupełnie nową jakością w filologii wielu zmysłów. Audiodeskrypcja stała się kluczem do kultury i sztuki dla osób z deficytami wzrokowymi, ponieważ filmy audiodeskryptowane to szansa na uczestnictwo w kulturze audiowizualnej, na jej „inne oglądanie”.

Bibliografia

Bednarek J., *Media w nauczaniu*, Warszawa 2002.

Bednarek J., *Multimedia w kształceniu*, Warszawa 2006.

Bolz N., *Rozstanie z galaktyką Gutenberga*, przeł. K. Krzemieniowa, w: *Po kinie?... Audiowizualność w epoce przekazników elektronicznych*, wybór i oprac. A. Gwóźdź, Kraków 1994.

Castells M., *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, przekł. T. Hornowski, Poznań 2003.

Edukacja medialna w społeczeństwie informacyjnym, red. S. Juszczyk, Toruń 2003.

Godzic W., *Oglądanie i inne przyjemności kultury popularnej*, Kraków 1996.

M. Gołaszewska, *Multimedia – krytyka i obrona. Esej o estetycznym statusie nowych mediów*, w: *Piękno w sieci. Estetyka a nowe media*, red. K. Wilkoszewska, Kraków 1999, s. 29–45.

Grodecka A., *Alfabet języka plastycznego i muzycznego*, „Polonistyka” 2003, nr 5.

Grodecka A., Podemska-Kałuża A., *Wielozmysłowość. Filozofia i dydaktyka*, Poznań 2012.

Hendrykowski M., *Język ruchomych obrazów*, Poznań 1999.

Hopfinger M., *Kultura audiowizualna u progu XXI wieku*, Warszawa 1997.

Huizinga J., *Homo ludens. Zabawa jako źródło kultury*, przeł. M. Kurecka i W. Wirpsza, Warszawa 1985.

Humanista w cyberprzestrzeni, red. W. Godzic, Kraków 1999.

Internet – fenomen społeczeństwa informacyjnego, red. T. Zasepa, Częstochowa 2001.

Jawór A., *Homo scribens i homo legens w polskim słownictwie i frazeologii*, Katowice 2008.

Jonscher Ch., *Życie okablowane. Kim jesteśmy w epoce przekazu cyfrowego?*, przekł. L. Niedzielski, Warszawa 2001.

Kluszczyński R. W., *Film – wideo – multimedia. Sztuka ruchomego obrazu w dobie elektronicznej*, Warszawa 1999.

Książek-Szczepanikowa A., *Ekranowy czytelnik – wyzwanie dla polonisty*, Szczecin 1996.

Negroponte N., *Cyfrowe życie. Jak się odnaleźć w świecie komputerów*, przekł. M. Łakomy, Warszawa 1997.

Oblicza Internetu. Internet w przestrzeni komunikacyjnej XXI wieku, red. M. Sokołowski, Elbląg 2006.

5 zmysłów. Audiodeskrypcja. Katalog wystawy w Muzeum Narodowym w Poznaniu (współorganizatorzy Stowarzyszenie Edukacyjne MCA i More Than One Production), oprac. E. Drażkowska, M. Szelaąg, Poznań 2011.

Podemska-Kałuża A., *O sposobach kształtowania emocji w filmie audiodeskrybowanym (na przykładzie „Lnu” Joanny Jasińskiej-Koronkiewicz)*, „Polonistyka” 2014, nr 4.

Popularna encyklopedia mass mediów, red. J. Skrzypczak, Poznań 1999.

Siemieniecki B., *Technologia informacyjna w polskiej szkole*, Toruń 2003.

Sieńko M., *Człowiek w pajęczynie – Internet jako zjawisko kulturowe*, Warszawa 2002.

Szymańska B., Strzymiński T., *Standardy tworzenia audiodeskrypcji do produkcji audiowizualnych*, Białystok 2010.

Ślósarz A., *Media w służbie polonisty*, Kraków 2008.

Ślósarz A., *Szkolna interpretacja w dobie mass mediów i multimediów*, w: *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia at Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia I*. Folia 71., red. M. Jędrychowska, M. Sienko, J. Waliłoga, Kraków 2010.

Wenta K., *Metodyka wykorzystania technologii informacyjnej w edukacji medialnej*, w: J. Gajda, S. Juszczak, B. Siemieniecki, K. Wenta, *Edukacja medialna*, Toruń 2004.

Widzieć, myśleć, być. Technologie mediów, red. A. Gwóźdź, Kraków 2001.

Wobalis M., *Multimedia w nauczaniu polonistycznym*, Poznań 2011.

Żuławska-Umeda A., *Wstęp*, w: *Haiku*, tłum. A. Żuławska-Umeda, Wrocław 1982.

Artykuły on-line

Bendyk E., *Pożegnanie człowieka czytającego*, www.polityka.pl/.../1528679,1,czytelnik-gatunek-zagrozony.read (10 lipca 2012)

Karbowiak M., *Panorama Raclawicka malowana słowami dla niewidomych*, „Gazeta Wyborcza”; tekst: http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,35771,8139452,Panorama_Raclawicka_malowana_slowami_dla_niewidomych.html

Szymańska B., *Audiodeskrypcja*. „*Obraz słowem malowany*”, na stronie: www.audiodeskrypcja.pl

Źródła on-line:

Audio Description Associates: About Joel Snyder, Ph.D., dostępny na stronie:
www.audiodescribe.com > About
www.audiodeskrypcja.org.pl
www.audiodeskrypcja.pl/aboutUs.html
audiodeskrypcja.pl/krolikNaKsiezycu.html
audiodeskrypcja.pl/obrazSlowemMalowany.html
 BIAŁOSTOCKIM KINIE – info.wiadomosci.gazeta.pl
tematy.wiadomosci.gazeta.pl/szukaj/wiadomosci/bialostockim+kinie
www.cyfrowe.mnw.art.pl
encyklopedia.pwn.pl/haslo/4001908/zmysl-kinestetyczny.html
www.goodreads.com > Asian Literature > Japanese Literature
www.inbook.pl/.../ksiazka-homo-ludens-zabawa-jako-zrodlo-kultury-johan-huizinga
 Kolińska-Dąbrowska M., *Telewizja oglądana uszami*,
http://wyborcza.pl/1,90539,12803983,Telewizja_ogladana_uszami.html
www.mediologia.pl/Internet
www.mmwarszawa.pl
www.5zmyslow.pl
 34. FPF. Pokazy z audiodeskrypcją - Stopklatka.pl
stopklatka.pl > Aktualności > Wiadomości
www.zamek-krolewski.pl

Streszczenie

Audiodeskrypcja w edukacji.

Uczeń wobec wielozmysłowego odbioru tekstów kultury

Audiodeskrypcja to jedna z innowacyjnych technik medialnych, która umożliwia odbiór tekstów kultury wizualnej przez osoby niewidzące lub osoby słabowidzące. Jest efektywnym narzędziem, dzięki któremu osoby niepełnosprawne mogą doświadczać treści dotychczas niedostępnych. Z tych powodów audiodeskrypcja stanowi przedmiot wzmożonego zainteresowania edukacji polisenso-rycznej. Tekst przedstawia podstawowe ustalenia o audiodeskrypcji oraz prezentuje możliwości wykorzystania jej w praktyce szkolnej na lekcjach języka polskiego. Wskazane w artykule materiały z audiodeskrypcją są środkami dydaktycznymi o ogromnym potencjale edukacyjnym, które proponują uczniom niepełnosprawnym fascynującą podróż przez świat różnych znaków.

Summary

The audio description in education.

The student to receive the texts of culture for many of the senses

The audio description is one of the innovative media technologies, which allows to receive texts visual culture by the persons blind or the people low vision. Is an effective tool through which people with disabilities may experience the contents not yet available. For these reasons, the audio description is the subject of the increased interest in the multisensory education. The text presents the basic findings about the audio description and presents the possibilities of using it in school practice, on the lessons of the Polish language. Indicated in article the audio description's materials are the teaching resources about the huge potential of education that the students with the disabilities have a fascinating journey through the world of different signs.